

Stanislav Komárek: Ptáci v Čechách v letech 1360–1890 aneb tajemství rytíře von Sacher-Masocha

Jak již název knihy naznačuje, autor se zabývá historií ornitologie v Čechách (nikoli na Moravě) zhruba od poloviny 14. stol. takřka až do konce 19. stol., přičemž jádrem díla je komentovaný seznam ptáčích druhů z práce lázeňského lékaře z Františkových Lázní a výborného amatérského ornitologa A. A. Palliardiho *Systematische Übersicht der Vogel Böhmens* (Systematický přehled českých ptáků), vydané v Litoměřicích v r. 1852, tedy v roce, kdy podle prof. Komárka v Čechách začíná vědecky prováděná ornitologie. Komentovaný proto, že autor pečlivě prostudoval další historické práce pojednávající o avifauně Čech (Claret – asi 1365, Balbín 1679, Jirasek 1786, Richter 1786, Schmidt 1795, Gloger 1827, 1833, Tobias 1847, Amerling 1852, Frič 1872, Šír 1890, Pražák 1894) a každý druh popisovaný Palliardim doplnil údaji uvedených badatelů. Ohromně tím přiblížil všem zájemcům o ornitologii tyto historické prameny, ke kterým by se zřejmě nedostali, protože třeba originál Palliardiho knihy je dnes bibliofilskou raritou psanou archaickou němčinou a tištěnou frakturou (středověké lomené písmo). Zprostředkoval tak čtenáři informace o historickém, především hnízdním rozšíření ptáků v Čechách i s údaji o výskytu (včetně výškového rozšíření), tahu, stupních hojnosti i nárocích na biotop, uveden je i zajímavý seznam tehdy užívaných názvů ptáků. V úvodních kapitolách se čtenář dozví spoustu podrobností a zajímavostí i o Palliardiho spolupracovnících a informátorech, o jejich kvalitě, o nedostacích ve zpracování Šumavy i Krkonoš (ty zpracoval podrobněji až C.

Gloger – první popisy hnízd horských ptáčích druhů, první zjištění budníčka horského, zpracování vertikálního rozšíření), o tehdejší ornitologii „s puškou“ (není divu, že se soukromé sbírky vycpanin utěšeně rozrůstaly), ale třeba i to, že známé ekologické Glogerovo pravidlo o intenzitě zbarvení v závislosti na klimaticko-geografických podmínkách je objevem výše zmíněného slezského zoologa C. Glogera, což se nezdůrazňuje ani v současných českých učebnicích ekologie. Palliardiho dílo autor podrobně konfrontuje s pracemi známého českého zoologa A. Friče, vystupujícího vůči Palliardimu velmi kriticky, probírá i práce výstředního obrozence K. Amerlinga (první česky psaná kniha o ptáčích Čech) nebo F. W. Schmidta, který doplnil Palliardiho seznam zcela nepravděpodobnými druhy popsány podle juvenilních jedinců i různých barevných forem. Cenné a velmi zajímavé jsou i partie o práci Balbínově se zdůrazněním kvalit Balbínova řádového kolegy Jana Viktorína (Joannes Victorinus), podle S. Komárka zřejmě našeho prvního ornitologa vůbec a zřejmě tehdy nejlepšího znalce české avifauny. V. Šír, rovněž lékař (je zajímavé, že mnoho citovaných ornitologů byli lékaři), uskutečnil první úspěšné mapování druhů a S. Komárek přichází s podnětnou myšlenkou, že by jeho výsledky zanesené do map měly být vydány jako první „síťové mapování“ v Čechách. Závěrem se přimlouvá za přehodnocení díla J. P. Pražáka, který si vysloužil špatnou pověst falzifikátora.

Prof. Komárek, známý filozof a publicista, se v tomto svém díle projevil nejen jako historik biologických disciplín, ale

především jako zoolog a ekolog, který se podle vlastních slov pokusil o „přibližnou rekonstrukci historických proměn fauny ptáků Čech“. A to se mu skutečně podařilo především v závěrečné kapitole. V ní se zamýšlí nad vývojem avifauny od středověku a kriticky hodnotí údaje Palliardiho (jen jeden údaj shledává mylným – výskyt orla bělohlavého; z druhů dnes hnízdících u nás chybějí v Palliardiho seznamu jen čtyři) i dalších zoologů. Vyrací představu o bohatosti avifauny v minulosti (ptačích druhů, pro mnohé možná překvapivě, později významně přibylo), zabývá se jejími změnami v závislosti na způsobech obhospodařování krajiny (druhy nelesní krajiny a druhy vázané na vodu podlely mnohem větším změnám než druhy lesní), spektru tehdejších biotopů (autor hovoří o tehdejší umělé „zestepněné“ krajině) i „predační“ činnosti člověka (např. masový odstřel čápů bílých), vše ovšem i ve vztahu k dobovým znalostem, determinačním možnostem, nomenklatorickým problémům i důvěryhodnosti získaných zpráv.

A proč onen pozoruhodný podtitul knihy? Palliardí totiž svou knihu připsal rytíři Leopoldu Sacher-Masochovi, obávanému pražskému policejnímu hejtmanovi (na základě aktivit jeho stejnojmenného syna vznikl sexuálně opeřený termín masochismus), který (což je zvláště pikantní) dal na 18 let uvěznit revolucionáře J. V. Friče, bratra známého ornitologa A. Friče, v této knize často citovaného. Autor se domnívá, že tak učinil z pouhé podlézavosti, která zřejmě již tehdy byla typická pro obyvatele českého království. Vznáší i otázku, jak asi bylo A. Fričovi, když Palliardiho knihu s mimořádně poníženou dedikací četl.

Autor se nemusí ani omlouvat za to, že kniha vychází k 80. výročí České společnosti ornitologické s jistým zpožděním. Vždyť o zpoždění zřejmě ani nejde. V r. 1926 byla sice svolána schůze přípravného výboru a zhruba projednány návrhy stanov společnosti, pak však kvůli úřednickým průtahům nastalo dvouleté období nečinnosti a k definitivnímu ustavení tehdy Československé ornitologické společnosti došlo až v r. 1928.

V každém případě patří prof. Komárkovi dík za zpřístupnění mnoha historických ornitologických pramenů. Jeho kniha je velmi zajímavým čtením a poskytuje i pramen inspirace zvláště pro současné zpracovatele místních avifaun. Jedinou, byť nepatrnou výtkou je značné množství překlepů, které při pečlivějších korekturách jistě mohly být odstraněny.

Academia, Praha 2007, 208 str. Cena 230 Kč

Kniha je oživena půvabnými dřevoryty z díla Pierra Belona *L'histoire de la nature des oyseaux*, 1555, zobrazujícími ptáky kdesi na rozhraní novodobé vědecké ilustrace a středověké malby, znázorňující svět „tak, jak jej kreslíř ví“. (Z autorova úvodu.) Na obrázku sluka lesní (*Scolopax rusticola*) nebo bekasina otavní (*Gallinago gallinago*)?

